

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Ольга ТКАЧЕНКО

У статті в контексті реалізації вимог системного та компетентнісного підходів у вищій освіті знаходять обґрунтування основні принципи організації процесу формування етнопедagogічної компетентності вчителя, пропонується їх групування та коротка характеристика.

В статье в контексте реализации требований системного и компетентностного подходов в высшем образовании находят обоснование основные принципы организации процесса формирования этнопедagogической компетентности учителя, предлагается их группировка и дается короткая характеристика.

Ключові слова: системний підхід в освіті, етнопедagogічна компетентність учителя, принципи формування етнопедagogічної компетентності.

Ключевые слова: системный подход в образовании, этнопедagogическая компетентность учителя, принципы формирования этнопедagogической компетентности.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Тенденції розвитку сучасної української системи вищої професійної освіти, її інтеграція до світового освітнього простору зумовлює необхідність приведення традиційного вітчизняного наукового апарату у відповідність до загальноприйнятої в Європі системи педагогічних понять, актуалізує компетентнісний підхід в освіті. У цьому контексті відбувається розробка проблеми формування етнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Вивчення проблеми формування етнопедагогічної компетентності вчителя передбачає звернення до системних його характеристик, однією з яких є ряд принципів організації визначеного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системність у зв'язку з цілісністю педагогічного процесу розкрито в працях Ю. К. Бабанського, С. У. Гончаренка, В. С. Ільїна, В. М. Коротова, В. В. Краєвського, В. А. Кушніра, Б. Т. Лихачова та інших. Проблема компетентнісного підходу в освіті опрацьовувалась вітчизняними науковцями Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшиною, О. В. Овчарук, Л. І. Парашенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачовою. Питання визначення поняття професійної компетентності вчителя, характеристики різних його видів та особливостей формування розглядалися О. Б. Бігич, О. І. Гурою, Н. В. Гузій, І. О. Зимньою, І. А. Зязюном, Я. В. Кічуком, Н. В. Кузьминою, А. К. Марковою, Л. М. Мітіною, В. В. Радулком, С. А. Раковим, В. О. Сластьоніним, Є. М. Смирновою-Трибульською, Л. Л. Хоружою, О. В. Шестоपालюком та іншими науковцями. Процес формування етнопедагогічної компетентності вчителя, принципи його організації не знайшли належного висвітлення у науковій літературі, що й обумовило мету і завдання цієї статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити ряд принципів формування етнопедагогічної компетентності вчителя, запропонувати їх групування, дати їм коротку характеристику.

Виклад основного матеріалу дослідження. При системному підході явища розглядаються як частина чи сукупність елементів певної цілісності [2, 172]. Не випадково питання системного підходу постали перед вченими у зв'язку з розумінням цілісності педагогічного процесу. У цьому контексті можна визначити і принципи організації процесу формування етнопедагогічної компетентності.

Принципи в педагогіці трактуються як вихідні положення, залежні від цілей і завдань педагогічного процесу, що визначають методи і форми навчання [5, 109]. Керуючись ідеями Д. П. Горського, О. А. Івіна, О. Л. Никифорова про ґрунтування системного підходу на цілісності системи, при якій властивості цілого не зводяться до суми властивостей

складових частин або елементів, системні характеристики кожного елемента системи визначають його місце і функції в ній [2, 172], педагогічні принципи ми будемо розглядати як складні утворення, які одночасно визначають специфіку протікання процесів навчання чи виховання та є ієрархічними системами, підсистемами. Підсистему, як наголошують науковці, можна розглядати як систему, що «є елементом ширшої системи» [2, 173]. Отже, педагогічні принципи доцільно досліджувати як систему вихідних педагогічних вимог, що взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Характеристики окремих принципів формування етнопедагогічної компетентності визначаються сутністю та змістом цього виду компетентності, який розглядається нами як різновид педагогічної компетентності та складова педагогічного професіоналізму, особистісне утворення, що є показником якісного оперування педагога досвідом народної педагогіки.

Етнопедагогічну компетентність як складне утворення можна розглядати з кількох позицій, найважливіші з яких дають змогу стверджувати про наявність культурологічної та компетентнісної сторін запропонованого виду професійної компетентності вчителя. Вихідні положення, які визначають характер діяльності учасників педагогічного процесу, керуючись будовою етнопедагогічної компетентності, можна умовно розподілити за трьома групами: 1) принципи, пов'язані з компетентнісною стороною етнопедагогічної компетентності; 2) принципи, які визначаються культурологічною стороною етнопедагогічної компетентності; 3) принципи, які відповідають площині перетину названих сторін.

До принципів формування етнопедагогічної компетентності вчителя першої групи можна віднести наступні: принцип науковості навчання етнопедагогіки, принцип системності формування етнопедагогічної компетентності, принцип залучення студентів до різних видів навчальної і педагогічної діяльності, принцип оптимального поєднання індивідуальних, групових та колективних форм організації навчального процесу.

Принцип науковості навчання, на думку С. У. Гончаренка, «впливає із закономірного зв'язку» науки і навчального предмета [1, 270]. Керуючись традиційними вимогами цього принципу, можна наголосити на тому, що принцип науковості навчання в межах етнопедагогіки передбачає оволодіння студентів системою знань з відповідної науки, тобто етнопедагогічними фактами, поняттями, теоріями, технологіями, різновидами яких є правила, норми, алгоритми дій тощо. Майбутній фахівець у галузі освіти зі сформованою етнопедагогічною компетентністю

має засвоїти поняття про основні категорії етнопедагогіки, уявлення про виховні ідеали різних рівнів, погляди на традиційні системи виховання дітей у різних народів, теоретичні підходи до їх аналізу з позицій етнопедагогіки через етнографічні, етносоціологічні та етнопсихологічні джерела тощо. Навчальний матеріал з етнопедагогіки має бути достовірним, ґрунтуватися на останніх досягненнях науки, сприяти формуванню у студентів наукового світогляду, цілісної етнопедагогічної картини світу.

Принцип системності формування етнопедагогічної компетентності теж визначається системою етнопедагогічних понять, теорій, положень, усталеною послідовністю їх викладу в межах етнопедагогіки, взаємозв'язком із загальнопедагогічною системою понять; передбачає націлений і послідовний вплив на свідомість студентів з метою формування у них системи поглядів на традиційне виховання у різних народів; те чи інше педагогічне явище не розглядається у відриві від системи педагогічних позицій певного етносу; формування етнопедагогічної компетентності відбувається через систему визначених педагогічних впливів, зовнішні і внутрішні функції якої взаємозалежні.

І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, О. Г. Мирошник, В. А. Семиченко, Н. М. Тарасевич зазначають, що професійна компетентність педагога містить знання, яке ґрунтується на розвиненому професійному мисленні та професійній свідомості. М. М. Кашапов професійне мислення вчителя пов'язує з творчим вирішенням професійних завдань. Етнопедагогічна компетентність виявляється в ініціативності студента під час вивчення етнопедагогічного матеріалу, активності у вирішенні проблемних ситуацій, відстоюванні власної думки під час розгляду дискусійних питань, оперативності виконання практичних завдань, творчого застосування етнопедагогічного матеріалу на практиці, під час педагогічного спілкування тощо. Такий ряд умінь формується у майбутнього фахівця під час його залучення до різних видів діяльності (педагогічного спілкування, спільної праці, гри, дослідницької діяльності тощо).

Компетентнісний підхід в освіті покликаний сприяти формуванню особистості, здатної до самореалізації. Враховуючи спрямованість особистості на різні сфери життєдіяльності, представники Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD\B) ключові компетентності розподілили за трьома напрямками [7, 4]. Зважаючи на такі тенденції, слід зазначити, що формування в майбутніх учителів етнопедагогічної компетентності має спрямовуватись на реалізацію вимог принципу оптимального поєднання індивідуальних, групових та колективних форм організації навчального процесу. Оптимальне

поєднання групових та індивідуальних форм організації навчального процесу сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього фахівця, відповідає вимогам етнопедагогічної діяльності: роботу з класом вчитель повинен поєднувати з корекцією діяльності окремої дитини.

Принципи формування етнопедагогічної компетентності вчителя другої групи представлені такими принципами: принцип провідної ролі соціокультурного контексту навчання, принцип зв'язку змісту та форм навчання з національною педагогічною культурою, принцип раціонального застосування традиційних методів і засобів навчання, принцип опори на народне мистецтво.

Сучасний фахівець у галузі освіти не може нехтувати багатим народним досвідом виховання і навчання дітей. Аналіз етнопедагогічного матеріалу дасть змогу студенту грамотно оцінювати ступінь традиційності сучасних педагогічних теорій та систем, висококваліфіковано розробляти нові проекти та концепції, гнучко включатись до різноманітних культурних процесів, що стосуються етнопедагогіки, тощо. Етносоціальна структура українського суспільства, до якого, згідно офіційних даних, входять представники понад 130 етносів [3, 4], унеможливорює вивчення студентами всіх відомих у науці педагогічних традицій. Тому актуальності набуває принцип провідної ролі соціокультурного контексту навчання, який передбачає врахування етнічного складу населення України та конкретного її регіону під час вивчення педагогічних традицій різних етносів. Зв'язок з життям буде підкреслено завдяки врахуванню етнічної приналежності студентів конкретної групи. Реалізація вимог цього принципу передбачає поглиблення знань студентів з етикету, народних звичаїв і традицій, їх зв'язку із сьогоденням.

За принципом зв'язку змісту і форм навчання з національною педагогічною культурою, студенти поглиблено опановують культурні педагогічні надбання українців. Значна кількість аудиторних годин, самостійної роботи студентів у процесі формування етнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя присвячена знайомству з українським народним родинознавством, народним дитинознавством, традиційною для українців системою виховання, українською народною дидактикою, народною деонтологією, козацькою педагогікою. Вікторини, конкурси, свята, інші форми навчання підпорядковані зміцненню, розширенню та поглибленню знань студентів про українську педагогічну культуру.

Реалізація вимог принципу раціонального застосування традиційних методів і засобів навчання ґрунтується не лише на знаннях про народні методи та засоби навчання, застосування яких під час лекційних,

практичних занять, дослідницької роботи дасть змогу студентам відчувати силу та можливі недоліки сучасного їх розуміння і застосування. О. І. Давидова та С. Я. Ромашина цінними для навчання майбутніх педагогів вважають антропотехніки, витoki яких знаходяться в народній педагогіці. До таких антропотехнік вони відносять навчання в діяльності (передбачає залучення студентів до реальної професійної діяльності; знання, досвід, навички передаються через приклад, усне мовлення під час конкретної діяльності), навчання (попереднє освоєння предметної інформації, що складає технологічну схему; передається думка про досвід, а не сам досвід), гру (оволодіння різними компонентами професійної майстерності в ситуації, що містить елементи умовності; оволодіння мистецтвом бачити світ очима іншої людини, розуміти її позицію, отримувати перемоги над власними недоліками), навчальні ігри, тренінги (організація процесу навчання в контексті професійної діяльності) [7]. У процесі навчання викладач вибирає оптимальну кількість різноманітних методів і засобів, що забезпечує різнобічне чуттєве сприйняття та осмислення студентами навчального матеріалу.

Культурологічний підхід в освіті, на думку М. М. Скаткіна, І. Я. Лернера, В. В. Краєвського, передбачає засвоєння чотирьох типів досвіду: досвіду пізнавальної діяльності (фіксується у формі знань), досвіду здійснення відомих способів діяльності (фіксується у формі умінь діяти за зразком), досвіду творчої діяльності (фіксується у формі умінь робити нестандартний вибір у проблемних ситуаціях), досвіду здійснення емоційно-ціннісних відношень (фіксується у формі особистісних орієнтацій). Засвоєння цих типів досвіду, на думку А. В. Хуторського, забезпечує здатність здійснювати складні культуровідповідні види дій, які в сучасній педагогічній літературі носять назву компетентностей [8]. Останній тип досвіду успішно здобувається через художнє опрацювання творів мистецтва.

Народні ідеали, народний характер, стереотипи поведінки в художній формі передаються у творах різних видів народного мистецтва. Сприйняття, аналіз, виконання творів народного мистецтва дають змогу студентам поповнити свої знання з народної педагогіки, створити в уяві цілісний образ дитинства, засвоїти поняття стереотипізації зразків дитинства у тій чи іншій культурі, розширити уявлення про педагогічну культуру конкретного етносу, відчувати красу іграшки, пісні, танцю, усвідомити їх виховну могутність. Отже, формування етнопедагогічної компетентності може бути якісним лише при реалізації вимог принципу опори на народне мистецтво, застосування різних видів мистецтва з метою впливу на емоційно-чуттєву сферу студентів.

Ряд принципів формування етнопедагогічної компетентності вчителя третьої групи може включати наступні принципи: принцип міждисциплінарної інтеграції, принцип діалогічності в навчанні, принцип диференційованого підходу, принцип безперервності професійного зростання, принцип інформатизації навчального процесу.

Складність структури етнопедагогічної компетентності, її пов'язаність з різними видами загальної і педагогічної культури, зв'язок етнопедагогіки з етнологією, етнопсихологією, етногеографією, етноісторією, релігієзнавством, культурологією, етикою, естетикою, мистецтвознавством та іншими науками, відсутність навчальних курсів з етнопедагогіки з належним обсягом годин, тривалість процесу формування етнопедагогічної компетентності обумовлюють необхідність реалізації вимог принципу міждисциплінарної інтеграції. За вимогами цього принципу, етнопедагогічні знання, уміння, навички, якості особистості студенти набувають під час вивчення різноманітних навчальних дисциплін, зокрема психолого-педагогічного циклу, в курсі етнопедагогіки спостерігається інтеграція матеріалів багатьох наук для створення в уяві студентів цілісної етнопедагогічної картини світу. На важливості «широкого міждисциплінарного синтезу» для вивчення та розуміння дитинства наголошує й І. С. Кон [4, 14].

Майбутній педагог, набуваючи етнопедагогічної компетентності, готується до самостійної організації педагогічного спілкування. Педагогічне спілкування, на думку І. А. Зязюна, В. А. Семиченко, Н. М. Тарасевич та інших науковців, характеризується діалогічністю. Дотримуючись позицій М. М. Бахтіна, В. С. Біблера в діалогічній концепції культури, сучасні вітчизняні науковці вважають, що діалогічність у педагогічній діяльності виявляється у визнанні рівності особистісних позицій, відкритості і довірі партнерів, домінанті на співрозмовникові, взаємовпливі поглядів, модальності висловлювань, поліфонії взаємодії, двоплановості позиції педагога тощо [6, 116 - 118]. Уміння і навички організації діалогічного педагогічного спілкування формуються ще під час професійного навчання у разі реалізації вимог принципу діалогічності в навчанні. Уміння організовувати діалог з аудиторією, наприклад, формується у студентів під час рекламних виступів від імені автора книги з проблем етнопедагогіки, розповіді етнопедагогічного характеру (про життя дітей, педагогічні традиції певного етносу, технології створення народних дитячих іграшок тощо).

Організація процесу навчання в сучасному вищому навчальному закладі немислима без дотримання вимог принципу диференційованого підходу в навчанні. Диференціація навчання етнопедагогіки за інтересами, рівнем розвитку здібностей, національними уподобаннями в різних

формах організації навчальної діяльності забезпечує зацікавленість студентів педагогічною наукою, систематичність у підготовці до занять, забезпечує варіативність у підготовці фахівців. Диференційований підхід при формуванні етнопедагогічної компетентності здійснюється під час вибору студентами завдань на опрацювання творів різних видів народного мистецтва, виконання етнопедагогічних досліджень дитячої субкультури та традицій виховання у різних народів тощо.

Принцип безперервності професійного зростання задовольняє вимоги компетентнісного зростання фахівця, сприяє формуванню професійних якостей особистості, закладає основи індивідуального стилю педагогічної діяльності. Створенню цілісних образів дитинства під час вивчення етнопедагогіки, інших дисциплін педагогічного циклу сприяє виконання майбутніми фахівцями етнопедагогічних досліджень, проектів, орієнтованих на самостійне опрацювання додаткової літератури з дисципліни, а також безпосереднє спостереження і спілкування з носіями певних етнічних культур. Формуванню етнопедагогічної компетентності сприяють навчальні та педагогічні практики.

В сучасних умовах інтенсифікації технічного розвитку суспільства особливої вагомості набуває принцип інформатизації навчального процесу. Як уже зазначалось, значний обсяг навчального матеріалу, який відповідає етнопедагогіці, кількість етнічних культур, з якими слід познайомитись майбутнім фахівцям, постійний розвиток науки надають особливої цінності інформаційним технологіям для успішного оволодіння студентами етнопедагогічною компетентністю. Студент, здатний раціонально опрацьовувати етнопедагогічну інформацію за різними інформаційними джерелами, виявляється спроможним удосконалювати якість своєї самостійної роботи, грамотно здійснювати самоосвіту тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок наперед. Отже, педагогічні принципи ми розглядаємо як систему вихідних педагогічних вимог, що взаємопов'язані та взаємообумовлені. Керуючись будовою етнопедагогічної компетентності, принципи формування етнопедагогічної компетентності можна представити в трьох групах: 1) принципи, пов'язані з компетентнісною стороною етнопедагогічної компетентності (принцип науковості навчання етнопедагогіки, принцип системності формування етнопедагогічної компетентності, принцип залучення студентів до різних видів навчальної і педагогічної діяльності, принцип оптимального поєднання індивідуальних, групових та колективних форм організації навчального процесу); 2) принципи, які визначаються культурологічною стороною етнопедагогічної компетентності (принцип провідної ролі соціокультурного контексту навчання; принцип зв'язку змісту і форм навчання з національною педагогічною культурою, принцип

раціонального застосування традиційних методів і засобів навчання, принцип опори на народне мистецтво); 3) принципи, які відповідають площині перетину названих сторін (принцип міждисциплінарної інтеграції, принцип діалогічності в навчанні, принцип диференційованого підходу, принцип безперервності професійного зростання, принцип інформатизації навчального процесу).

Перспективами вивчення проблеми може бути розгляд закономірностей визначеного процесу, формулювання правил, відповідних кожному принципу формування етнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Горский Д. П. Краткий словарь по логике / Д. П. Горский, А. А. Ивин, А. Л. Никифоров; под ред. Д. П. Горского. – М.: Просвещение, 1991. – 208 с.
3. Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник / [В. Б. Євтух, В. Г. Трошинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова]. – К.: Наукова думка, 2004. – 342 с.
4. Кон И. С. Этнография детства. Историографический очерк / И. С. Кон // Этнография детства: традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии / Под ред. И. С. Кона. – М.: Наука, 1983. – С.9 – 51.
5. Педагогіка вищої школи / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
6. Педагогічна майстерність / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
7. Ромашина С. Я. Использование антропотехник в рамках етнопедагогического подхода / С. Я. Ромашина, О. И. Давыдова // Интернет-журнал "Эйдос". - 2007. – 30 сентября. <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-23.htm>.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал "Эйдос". - 2002. - 23 апреля. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
9. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo). Summary of the final report «Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society» // <http://www.deseco.admin.ch/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Ольга Михайлівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя, становлення його етнопедагогічної компетентності.